

Πρόσωπο καὶ συνοδικότητα.

Ἡ προνεωτερικὴ ἐμπειρία τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ σύγχρονη πλουραλιστικὴ κοινωνία

ΜΑΡΙΟΥ ΜΠΕΓΖΟΥ

I.

Θεολογικὲς Προϋποθέσεις

«Συνόδου ὄνομα ἡ ἐκκλησία» ἐπισημαίνεται στὴν πατερικὴ παράδοση καὶ ὑπογραμμίζεται ὅτι «ἡ ἐκκλησία σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις». Ἡ συναίρεση αὐτῶν τῶν δύο πολυσήμαντων θεολογικῶν μαρτυριῶν τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης διαυγάζει μὲ τὸν πλέον ἀδιάφυστο τρόπο τὴν ἐσώτατη συνάφεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ τῆς συνόδου μὲ τὴν θεολογία τοῦ προσώπου, τὸν προσωποκεντρισμό¹ τῆς Ὁρθοδοξίας, πού ἀποτελεῖ τὸν τιμαλφέστερο θησαυρό της ἐσαεῖ.

Σπονδυλικὴ στήλη τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας ἀποτελεῖ ἡ εὐχαριστιακὴ² θεολογία: «ἐν τοῖς μυστηρίοις σημαίνεται ἡ ἐκκλησία». Ἡ προσωποκεντρικὴ ὄντολογία εἶναι ὁ μυελὸς τῶν ὀστέων της, θὰ μπορούσε νὰ δισχυρισθεῖ κάποιος καταφεύγοντας στὴν χρῆση μιᾶς κάπως ἐμφαντικῆς διατύπωσης προκειμένου νὰ τονίσει μὲ τρόπο ἀνάγλυφο τὸ οὐσιῶδες κατέναντι στοῦ ὀποιοδήποτε ἐπουσιῶδες στοιχεῖο τῆς θεολογίας μας.

Πεμπτοσύνη τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ ὄντολογικὴ προτεραιότητα τοῦ προσώπου πού φέρεται μὲ ποικιλῶνυμες ἐκφράσεις: προσωποκεντρισμός, «περσο-

1. ΜΠΕΓΖΟΣ Μ., *Εὐρωπαϊκὴ Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας*, Ἀθήνα 2004. Τοῦ ἰδίου, *Διώνυσος καὶ Διονύσιος*, Ἀθήνα 2000.

2. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., *Μητροπολίτης Περγάμου, Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθήνα 1965 (1990), τοῦ ἰδίου, *Εὐχαριστίας Ἐξεμπλάριον*, Μέγαρο 2006.

ναλισμός», προσωποκρατία³ κ.λπ. Ἡ θεολογία τοῦ προσώπου εἶναι ἡ συνισταμένη μὲ δυὸ θεμελιώδους σημασίας συνιστώσες πού εἶναι ἀφενὸς ἡ ἐσχατολογία, ἀφετέρου ἡ κοινωνικότητα. Ἡ ἐκκλησία συνιστᾷ εὐχαριστιακὴ σύναξι καὶ ἐσχατολογικὴ κοινότητα. Πρόκειται γιὰ τὴν «κοινωνία τῶν ἁγίων» (*communio sanctorum*), ἡ ὁποία δηλώνεται μὲ τὴν τέλεση τῆς θείας εὐχαριστίας, ὅπου ἀκριβῶς ἐκεῖ καὶ τότε ἡ καλύτερα *hic et nunc*, συντελεῖται τὸ γεγονός τῆς ἐκκλησίας καὶ προλογίζεται ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ («εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»). Ἡ ἐκκλησία εἶναι πρόδρομος καὶ πρόναος τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ τρίποδας τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας εἶναι τὸ προσωπικό, τὸ κοινωνικό καὶ τὸ ἐσχατολογικό στοιχεῖο. Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ κοινωνία τῶν προσώπων. Μὲ ἀπαρχὴ τὸ προσωπικό στοιχεῖο, τὸ γεγονός «Ἐκκλησία» ἐδραιώνεται στὸν χῶρο καὶ στὸν χρόνο. Ἡ ἐκκλησία στὸν χῶρο εἶναι ἡ κοινωνία τῶν ἁγίων καὶ στὸν χρόνο εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ κοινότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Κοινωνία στὸν χῶρο καὶ κοινότητα στὸν χρόνο εἶναι οἱ δύο ἀναπότρεπτες καὶ οἰονεῖ αὐτόνητες συνέπειες τῆς θεολογικῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου. Ἐὰν τὸ πρόσωπο νοεῖται ὡς ἡ μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ὄντοτητα μὲ καίριο καὶ κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τὴν σχέση, τότε αὐτὴ ἡ ὄντολογικὴ σχεσιακότητα χωροποιεῖται ὡς κοινωνία ἁγίων καὶ χρονοποιεῖται ὡς ἐσχατολογικὴ κοινότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἀλλιώτικο τρόπο θὰ ἰσχυριζόμεσταν ὅτι ἡ ἐκκλησία ὡς ἐνσάρκωση, ὑποστασιοποίηση καὶ ὑλοποίηση τοῦ προσώπου ὑπάρχει στὸν χῶρο ὡς κοινωνία καὶ στὸν χρόνο ὡς ἐσχατολογία. Τὸ κοινωνικό καὶ τὸ ἐσχατολογικό στοιχεῖο εἶναι οἱ ὑπῶρειες τῆς ὄντολογίας τοῦ προσώπου πού συνιστᾷ τὴν ἀκρόρεια τῆς θεολογίας μας.

Ἡ ἐκκλησία ὑφίσταται σὲ δύο ἐπίπεδα. Τὸ ἓνα εἶναι τὸ «κάτω», ἡ βάση καὶ τὸ κέντρο της, ἡ οἰονεῖ αὐθόρμητη ἀφετηρία της, πού λέγεται ἐνορία. Τὸ ἄλλο εἶναι τὸ «ἄνω», ἡ κορυφὴ καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ νοητοῦ κύκλου της, ἡ περίπου νοητὴ ἀπόληξίς της, πού λέγεται σύνοδος. Ἡ λαϊκὴ βάση τῆς ἐκκλησίας συνιστᾷ

3. ΝΗΣΙΩΤΗΣ Ν., *Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν*, Ἀθήνα 1965, τοῦ ἴδιου *Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας καὶ Φιλοσοφικὴ Θεολογία*, Ἀθήνα 1965, ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Τὸ Πρόσωπο καὶ ὁ Ἔρως*, Ἀθήνα 1976, ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., «Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον»: *Χαριστήρια Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, Θεσσαλονίκη 1977, ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ J., *Being as Communion*, London 1985, *Communion and Otherness*, London 2006, *Lectures in Christian Dogmatics*, London 2008.

τήν ένορία καί ή ήγετική κορυφή της άποτελεί τήν σύνοδο. Ένοριακότητα καί συνοδικότητα εΐναι τά άναπόφευκτα καί άδιάψευστα έχέγγυα τής έκκλησιαστικότητας. Δέν ύπάρχει οΐτε κ'άν νοεΐται έκκλησία χωρίς ένορία καί δίχως σύνοδο⁴.

Έ τοπικότητα διαδραματΐζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην έκκλησία ή όποία δέν εΐναι οΐτε άάποιος δΐθθεν πλατωνΐζων «ύπερουράνιος τόπος» μήτε όποια δΐποτε αυγουστίνεια Civitas Dei. Έκκλησία χωρίς ένορία με συγκεκριμένη έντοπιότητα, δηλαδή έπισκοπή, μοιάζει με ψευδοχριστιανική πλατωνική «πολιτεία» δΐθθεν τελείων καί άρίστων χριστιανών.

Έ εκκλησία δέν άποτελεΐται άπό τελείους άνθρώπους, ένάρετους καί ευσεβεΐς, άγίους ήδη, τάχα θεωμένους όπωςδΐποτε ή δΐθθεν «καλούς καγαθούς» άνθρώπους κατá τó προχριστιανικό άρχαιοελληνικό πρότυπο, έξαγιασμένους καί μη εΐσέτι άγιοποιημένους πιστούς, δΐθθεν «άναληφθέντας εΐς τούς οΐρανούς καί μη εΐσέτι άναστάντας» χριστιανούς, όπως εύλαβώς καί άφελώς πιστεύεται άπό πλειάδα καλοπροαΐρετων συνανθρώπων μας πού καταταλαιπωροΐνται σωματικά καί ψυχικά με τήν άνορθόδοξη πεποίθηση ότι ή θέωση τού άνθρώπου ταυτΐζεται με τήν δικαΐωση τού άμαρτωλού ή ότι ή άρετή ύπέρεκειται τής άλήθειας, ένω ισχύει τó έντελώς αντίστροφο: «οΐχ ή άλήθεια δια τήν άρετήν, άλλ' ή άρετή δια τήν άλήθειαν».

Έ εκκλησία κατá τήν όρθόδοξη παράδοση⁵ συγκροτεΐται άπό όλους εκείνους τούς άνθρώπους οΐ όποιοι πιστεύουν ότι ό Ίησοΐς εΐναι ό Χριστός, ό Υΐός τού Θεοΐ τού ζώντος (Μτ 16, 16). Ό πιστός δέν γεννΐεται άγιος, οΐτε εΐναι άγιος, άλλά γίνεται άγιος. Δέν γεννάται, άλλά αναγεννάται άγιος δια τού βαπτΐσματος καί τής θείας εύχαριστίας στην όποία μετέχει προσωπικά, σωματικά καί συγκεκριμένα με αυτόν άκριβώς τόν σκοπό, δηλαδή νά αναγεννηθεΐ καί νά γΐνει άγιος στην Βασιλεία τού Θεοΐ. Έ εύχαριστία άποτελεΐ «φάρμακον άθανασΐας» κατá τήν όρθόδοξη παράδοση καί γι' αυτό έnéχει ιδιάζουσα σημασία γιá τόν χριστιανό νά συμμετέχει όσον τó δυνατόν ένεργότερα στην «κοινωνία τών άγίων», τήν εκκλησία στην εύχαριστιακή σύναξη, ή όποία τελείται άπαξ τής ήμέρας στόν «αυτόν τόπον» άπό τόν προεστώτα τής εύχαριστίας, τόν έπίσκοπο, ή σέ περίπτωση άδυναμΐας του άπό τόν έκπρόσωπό του («έκ προσώπου» κατá τήν δόκιμη εκκλησιαστική διατύπωση), δηλαδή τόν πρεσβύτερο καί κανέναν άλλο.

4. ΜΠΕΓΖΟΣ Μ., *Θεοκρατία ή Δημοκρατία*, Άθήνα 2005.

5. ΜΠΕΓΖΟΣ Μ., *Εΐσαγωγή στή Θερησκειολογία*, Άθήνα 2006, ιδ. σ. 101-116.

Ἐκκλησία δίχως σύνοδο ὡς ὁρατὴ καὶ συγκεκριμένη ἐνσάρκωση σὲ ὑπεροπικὸ ἐπίπεδο φαντᾶζει σὰν μία κάποια ἐκρωμαϊσμένη «Πολιτεία Θεοῦ» ποὺ αὐτορουθμίζεται ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ καὶ αὐταρχικὴ auctoritas μιᾶς καὶ μοναδικῆς κεφαλῆς, ἴσως τοῦ ἐπισκόπου τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας τῶν χριστιανῶν, ὁ ὁποῖος ἐνδέχεται νὰ αὐτοτιτλοφορεῖται διάδοχος τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ κολλεγίου τῶν ἀποστόλων καὶ ἐπίγειος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐπουράνιου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀποτελώντας τὸν ἐκχριστιανισμένο ρωμαῖο pontifex maximus.

Ἐὰν ἐπιτρεπόταν ἡ προσφυγὴ σὲ μία συγκαιρινὴ λαϊκότεροτη διατύπωση, τότε θὰ ἰσχυριζόμασταν ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε ὑπῆρξε «κλαδική» καὶ πάντοτε ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι «τοπικὴ» ὀργάνωση. Βεβαίως σπεύδουμε εὐθύς ἀμέσως νὰ διευκρινίσουμε ὅτι μὲ κανέναν τρόπο ἡ ἐκκλησία δὲν εἶναι «ὀργάνωση», ἀλλὰ ἀποτελεῖ τρόπο ζωῆς. Ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ ζωὴ εἶναι δύο ἀντιθετικοί, ἀσύμπτωτοι, ἀνταγωνιστικοὶ καὶ ἀλληλοαποκλειόμενοι τρόποι τοῦ ἀνθρωπίνου ἦθους. Ὅταν εὐδοκιμεῖ ἡ ὀργάνωση, τότε ἀτονεῖ ἡ ζωὴ. Ὅπου ἀνθεῖ καὶ πάλαι ἡ ζωὴ, ἐκεῖ ἀκριβῶς μαραζώνει καὶ ἐξασθενεῖ ἡ ὀργάνωση.

Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶναι Σῶμα Χριστοῦ καὶ οὐδέποτε ὑπῆρξε σωματεῖο χριστιανῶν. Ἡ «σωματιοποίηση» τῶν χριστιανῶν μὲ πάμπολλους τρόπους ἀπέτελεσε τὴν ἀναίρεση τῆς ἐνσωμάτωσής τους στὴν ἐκκλησία καὶ παρακώλυσε τὴν συσσωμάτωσή μας στὸν Χριστό. Τὸ ὁρατὸ καὶ ἀναμφιλέκτως νευραλγικὸ ὅσο καὶ καίριο σημεῖο, ὅπου τὸ σωματεῖο τῶν χριστιανῶν ἀντιστρατεύθηκε τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος δέχεται τὰ πυρὰ καὶ τὰ βέλη εὐσεβῶν πιστῶν τοῦ σωματιακοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰ διαμαρτυρούμενα Collegia Pietatis τοῦ εὐσεβισμοῦ ποὺ αὐτοαποκαλοῦνταν ecclesiola in ecclesia («ἐκκλησιούλα μέσα στὴν ἐκκλησία») μέχρι τὰ μοναστικὰ τάγματα τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τὶς ποικιλώνυμες «ἀδελφότητες» τοῦ ὀρθόδοξου χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐξωστρεφής, ἀκτιβιστικὴ ἐκδοχὴ τοῦ σωματιακοῦ χριστιανισμοῦ ἐνυλῶθηκε στὸν εὐσεβισμό καὶ ἡ ἐσωστρεφής, μυστικιστικὴ ἐκδοχὴ τοῦ ἴδιου καρκινώματος ὑποστασιοποιήθηκε ἀπὸ μία κάποια μειοψηφία μοναστικῶν κύκλων μὲ ἀποκλίνουσα ἐκκλησιολογικὴ συμπεριφορὰ ὅπως ἦταν οἱ ὠριγενιστικὲς, εὐαγγελιανὲς, ἐγκρατιστικὲς καὶ ἐνθουσιαστικὲς παραφυάδες στὸ παρελθὸν καὶ στὸ παρὸν τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ καμιά τάξη, ὁμάδα, εἶδος ἀνθρώπων, φυλὴ, ἔθνος, λαὸ ἢ κατηγορία ἀτόμων, ὅσονδήποτε τελείων ἢ ἀνωτέρων. Ἡ ἐκκλησία εἶναι, στὸ βαθμὸ πάντοτε ποὺ παραμένει καθολικὴ (κατὰ + ὄλον= «καθόλον») καὶ συνεπῶς ὀρθόδοξη (κατὰ τὴν ὀρθή «δόξα»= γνῶμη καὶ λα-

τρεία τοῦ *lex credendi, lex orandi*), τοπική συσσωμάτωση πιστῶν πού τελοῦν τήν θεία εὐχαριστία «εἰς τόπον καί τύπον Χριστοῦ». Ἡ μικροκλίμακα τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοπικότητας εἶναι ἡ ἐνορία καί ἡ μακροκλίμακά της λέγεται σύνοδος.

Ὁ ὀμφάλιος λῶρος πού διασυνδέει ἄμεσα, αἰσθητά, προσωπικά καί συγκεκριμένα τήν ἐνορία μέ τήν σύνοδο εἶναι ἕνας καί μοναδικός φέροντας τὸ ὄνομα «ὁ ἐπίσκοπος». Ὁ προεστώς τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης ἐπονομάζεται ἐπίσκοπος καί εἶναι αὐτὸς πού ἐνσαρκώνει, ὑλοποιεῖ καί ὑποστασιάζει τήν κατά τόπον ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ταυτόχρονα ὁ ἐπίσκοπος εἶναι τὸ μέλος τῆς συνόδου. Ἀόρατη κεφαλὴ κάθε τοπικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστὸς καί ὄρατη κεφαλὴ της ἀποτελεῖ ὁ ἐπίσκοπος.

Ἡ σύνοδος εἶναι τῶν ἐπισκόπων, ἐπειδὴ ἡ σύνοδος εἶναι τῆς ἐκκλησίας. Κοινὸς παρονομαστῆς τῆς συνοδικότητος, τῆς ἐνοριακότητος καί τῆς ἐκκλησιαστικότητος εἶναι ὁ ἐπίσκοπος πού καθίσταται στήν θέση αὐτὴ γιὰ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸ, δηλαδή ὡς πρόσωπο πού ἐνσαρκώνει τὸ πρόσωπο τῆς ἐκκλησίας «εἰς τόπον καί τύπον Χριστοῦ» κατὰ τὴν εὐστοχη αὐτὴ διατύπωση τῆς ὀρθόδοξης καθολικῆς παράδοσης τῆς ἐκκλησίας μας.

Χρειαίεται σήμερα πιά περισσὴ προσοχὴ γιὰ τὴν ὀρθή, δηλαδή ὀρθόδοξη, κατανόηση τοῦ ρόλου τοῦ ἐπισκόπου ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ἡ ἐπελθοῦσα νεωτερικότητα ἐξαιτίας τῶν ἱστορικῶν, πολιτικῶν καί πολιτιστικῶν περιπετειῶν τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς παράδοσης ἐπιδράει τὴν πόλωση μεταξὺ τῆς συλλογικότητος καί τῆς ἀτομικότητος ἢ τῆς δημοκρατικότητος καί τῆς ἀυταρχικότητος (μοναρχία, ὀλοκληρωτισμός). Μέσα σὲ ἕνα τέτοιο πολωτικὸ καί αὐτόχρημα διαστρεβλωμένο σχῆμα ἡ θεολογία μας μυωπάζει ἐκλαμβάνοντας ἄλλοτε μὲν τὸν ἐπίσκοπο ὡς δῆθεν προνεωτερικὸ κατάλοιπο «μονάρχου» (δεσπότης, αὐθέντης, κυρίαρχος) μέσα στήν προοδευμένη νεωτερικὴ δημοκρατία καί ἄλλοτε πάλι σὰν τάχα προμοντέρνο «πρόεδρο δημοκρατίας» μέσα στήν μοντέρνα χειραφετημένη, ἐξισωτικὴ καί κοινωνικοποιημένη μορφὴ ζωῆς πού ἐπικρατεῖ ὀλόγυρά μας. Γιὰ τὴν ὀρθὴ θεολογικὴ κατανόηση τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας καί τὴν διάγνωση τῶν ἐνίοτε θολῶν ὑδάτων τῆς τρέχουσας θεολογικῆς βιβλιογραφίας μας ἀπαιτεῖται ἡ περαιτέρω παράθεση μερικῶν ἐπιπρόσθετων στοιχείων ὅπως εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

II.

Ἐκκλησιολογικὲς Θέσεις

Ὡς πρὸς τὴν λαϊκότητα⁶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐνορία πρέπει νὰ ὑπομνήσου-
με τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο δαδραματίζουν οἱ «πολλοί» τοῦ λαοῦ
τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν συγκρότηση τῆς ἐκκλησιαστικότητας χωρὶς ποτὲ νὰ ὑποπέσου-
με σὲ κανενὸς εἶδους θρησκευτικὸ λαϊκισμό τοῦ σωματειακοῦ χριστιανισμοῦ.

1. Ἡ θεία εὐχαριστία ὡς ἡ ἰδρυτική, καταστατική καὶ συστατική πράξις τῆς
ἐκκλησίας τελεῖται μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη συμμετοχὴ καὶ ἐνεργὸ παρουσία τῶν
λαϊκῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας. Οἱ χριστιανοὶ δὲν «παρακολουθοῦν» τὴν λειτουρ-
γία οὔτε τὴν «ἀκοῦνε» στὸ ραδιόφωνο μήτε τὴν «βλέπουν» στὴν τηλεοπτικὴ
τους ὀθόνη, ἀλλὰ μὲ τὸ ἴδιο τοὺς τὸ σῶμα καὶ τὶς πέντε αἰσθήσεις τους ἀνταπο-
κρίνονται αὐτοπροσώπως στὴν «ἐκκληση» ζωῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ
συγκροτώντας ἔτσι καὶ μόνον ἔτσι τὴν «ἐκκλησία» τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀρχαι-
οελληνικὸ πρότυπο τῆς «ἐκκλησίας τοῦ δήμου». Παραφράζοντας θὰ λέγαμε μὲ
μία κάποια δόση θεολογικῆς «ποιητικῆς ἀδείας» ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ
εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ
(«δῆμος») συνέρχεται «ὀμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό».

Ἄλλωστε γίνεται λόγος γιὰ «λειτουργία», δηλαδή «ἔργον λαοῦ». Ἡ ἐπονο-
μαζομένη «ἰδιωτική λειτουργία» ἱερωμένου ἄνευ συμμετοχῆς λαϊκῶν ἢ ἀκόμα
χειρότερα ἢ «κλαδική» λειτουργία εἰδικῶν κατηγοριῶν (οἰκογενειῶν, φοιτη-
τῶν, ἐργατῶν, ἡλικιωμένων, φυλακισμένων, ἀσθενῶν, ἐθνοτικά προσδιορισμέ-
νων ὁμάδων ἢ φυλετικά ταυτισμένων εἰδῶν) εἶναι ἐκκλησιολογικὰ ἀδιανόητη
καὶ θεολογικὰ ἀνορθόδοξη.

2. Ὁ λαὸς ἀναδεικνύει τὸν κλῆρο, συντηρεῖ τὸ ἱερατεῖο, συνεργεῖ στὴν ἀπο-
στολή του καὶ συμμετέχει σὲ κληρικολαϊκὲς συνάξεις συνδιαχειριζόμενος τὴν
ἐκκλησιαστικὴ καθημερινότητα. Ἡ λαϊκὴ ἀναφήνηση «ἄξιος» κατὰ τὴν χειρο-
τονία κληρικοῦ καθὼς ἐπίσης ἡ ἀναδειξη τοῦ ἐπισκόπου «πῆφω κλήρου καὶ
λαοῦ» προσεπιμαρτυροῦν τὴν προνομιακὴ θέση τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐντὸς τῆς
ἐκκλησίας.

6. ΜΠΕΓΓΟΣ Μ., «Τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο στὴν Ἐκκλησία», *Στὰ βήματα τοῦ Ἀποστόλου Βαρνά-
βα, Χαριστήριος Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου
κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄ γιὰ τὰ τριάντα χρόνια ἀρχιερατικῆς του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σελ.
449-463.

3. Ὁ λαὸς ἀναγνωρίζει τὸ κῦρος συνόδων ἔτσι ὥστε νὰ ἀπορρίπτονται οἱ ψευδοσύνοδοι τῆς ὀχλοκρατικῆς πλειονοψηφίας, εἴτε εἶναι «κλησιακές» εἴτε δῆθεν «ἐνωτικές», ἐφαρμόζει τὶς συνοδικὰς ἀποφάσεις, προασπίζεται τὶς ἐπιλογές τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπιπλέον ὁ λαὸς ἀναγνωρίζει τοὺς ἁγίους τοῦ ποῦ ἢ σύνοδος ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγορεύει στὴν ἀγιότητα.

Βεβαίως καὶ πρὸς ἀποφυγὴν μονομερειῶν ἢ ἐσφαλμένων ἐντυπώσεων χρειάζεται νὰ διακρίνουμε τὴν ὀρθόδοξη θεολογικὴ λαϊκότητα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ λαϊκισμό τοῦ σωματειακοῦ χριστιανισμοῦ.

1. Τὰ σχισματικὰ κινήματα τῆς ἐκκλησίας ἦταν στὴν πλειονότητά τους λαϊκὰ κινήματα. Ὁ ζηλωτισμὸς φανατισμένων συντηρητικῶν χριστιανῶν, ὁ εὐσεβισμὸς παραεκκλησιαστικῶν σωματείων, ὁ παλαιοημερολογητισμὸς τοῦ νεωτερισμοῦ «ὀρθοδοξισμοῦ», ὁ φονταμενταλισμὸς ἀκραίων μοναστικῶν κοινοτήτων ἐσφιγμεντικοῦ τύπου καὶ τὸ νεορθόδοξο πολιτικοθρησκευτικὸ ἰδεολόγημα τῆς ἐλλαδικῆς ἐκκλησίας εἶναι λαϊκὰ κινήματα μὲ μοναστικὴ ἢ ἱεραποστολικὴ ἐπικάλυψη τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπαξίως ἐφάμιλλα τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ ἀντιμοντερνισμοῦ (Opus Dei, Κίνηση Lefevre κ.λπ.) καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ νεοευνσεβισμού τῆς ὑπερατλαντικῆς «θρησκευτικῆς δεξιᾶς» τῶν «ἀναγεννημένων χριστιανῶν» μὲ τὴν «πολιτικὴ ὀρθότητα» (political correct).

2. Ὁ λαὸς τοῦ «ῶσαννά» εἶναι ὁ ὄχλος τοῦ «ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν»! Ἡ λαϊκότητα χρειάζεται στὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ οὐδέποτε ἀρκεῖ ἀπὸ μόνῃ τῆς ὡς δῆθεν ἔγκυρο πιστοποιητικὸ ὀρθοδοξίας κατὰ τὸ ἀξιόμιμπο παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν Ρώσων «λαϊκιστῶν» ἢ «ἐδαφιστῶν» (ναρόντικοι) τοῦ σλαυοφιλικοῦ κινήματος ποῦ τόσο ἐπιδέξια ἔπληξαν θεολογικὰ ὁ μακαριστὸς «πρῦτανος τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων τοῦ 20οῦ αἰῶνα», ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, καὶ κοσμοθεωρητικὰ ὁ πολὺς φιλόσοφος Νικόλαος Μπερντιάεφ ἀσκώντας ἐποικοδομητικὴ κριτικὴ σὲ ἐθνικιστικούς λήρους καὶ φυλετικὰ παραληρήματα ἡγετικῶν φυσιογνωμιῶν συμπατριωτῶν καὶ ὁμοδόξων τους.

Ἡ ἀνορθόδοξία τῆς σύγχρονης θεολογίας μας στὸ προκείμενο θέμα ἔχει δυὸ πόλους, τὸν οἰονεὶ «βόρειο» πόλο τοῦ λαϊκισμοῦ, μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχοληθήκαμε προηγουμένως, καὶ τὸν ἄλλο, τὸν λεγόμενο «νότιο» πόλο τῆς συνοδικότητος⁷ στὴν ἐκδοχὴ τοῦ ἐπισκοποκεντρισμοῦ γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπέγει νὰ παρασχουμε μερικὲς ἀπολύτως ἀπαραίτητες διευκρινήσεις ἐκκλησιολογικῆς ὑφῆς.

7. ZIZIOULAS J., «The Development of Conciliar Structures to the Time of the first Ecumenical Council»: *Councils and the Ecumenical Movement*, Geneva 1968, 34-51, ΦΕΙΔΑΣ Β., Ὁ Θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, 2 τόμοι, Ἀθῆναι 1969/1970.

1. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἐπισκοποκεντρική καὶ ὄχι ἐπισκοποκρατική. Ὁ ἀκριβὴς δογματολόγος μας αἰμίμηστος Ἰωάννης Καρμίρης ἔγραφε ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶναι ἱεραρχική καὶ κατὰ κανέναν τρόπο ἱεροκρατική. Ἡ διάκριση μεταξὺ ἐπισκοποκεντρισμοῦ καὶ ἐπισκοποκρατίας εἶναι θεμελιώδους ἐκκλησιολογικῆς σημασίας. Συμπεριφορὲς ποὺ ἐπισύρουν τὴν μομφή τοῦ «δεσποτισμοῦ» ἀπάδουν πρὸς τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία. Ὁ ἐπισκοποκεντρισμὸς εἶναι ὀρθόδοξος, ἐπειδὴ ἐκφράζει τὸν προσωποκεντρισμὸ τῆς θεολογίας μας. Ὁ «δεσποτισμὸς» ὡς ἐπισκοποκρατία εἶναι ἀνορθόδοξος, διότι φαντάζει καὶ δρᾷ σὰν «ἀνατολικὸς παπισμὸς», δηλαδή τραγελαφικά καὶ κωμικοτραγικά. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι τὸ κέντρο τῆς ἐκκλησίας καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὸ κράτος τῆς ἐκκλησίας.

2. Δύο ἀποκλίσεις τοῦ ὀρθόδοξου ἐπισκοποκεντρισμοῦ εἶναι ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς «παπισμὸς» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ προτεστάντικὸς «πρεσβυτεριανισμὸς». Ὁ καθολικισμὸς ἀλλοιώνεται σὲ ρωμαϊσμὸ καὶ ἔτσι στὴν δῆθεν ἐκχριστιανισμένη ἐκδοχή τοῦ pontifex maximus ὁ «ἔνας» τοποθετεῖται ἔναντι τῶν «πολλῶν» σὰν νὰ εἶναι ἡ Κεφαλή ὁ ἀντίποδας τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διαμαρτυρούμενος χριστιανισμὸς ποὺ μονομερῶς καὶ ὑπερβολικῶς ἀντιπολιτεύεται τὴν ρωμαϊκὴ ὑπερέξαρση τοῦ «ένός» εἰς βάρους τῶν «πολλῶν» ὑποπίπτει στὸ κατ' ἀρχὰς ἀναπόφευκτο ἀλλὰ τελικῶς ἀπαράδεκτο ἐκκλησιολογικὸ ἀτόπημα τοῦ «πρεσβυτεριανισμοῦ», ὅπου οἱ «πολλοί» ἀντιστρατεύονται τὸν «ἕνα» ἢ τὸ Σῶμα ἀντιπολιτεύεται τὴν Κεφαλή. Τὸ πολωτικὸ δίλημμα μεταξὺ ἀσώματης κεφαλῆς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ παπισμοῦ καὶ ἀκέφαλου σώματος τοῦ προτεστάντικου πρεσβυτεριανισμοῦ συνιστᾷ ἀπόκλιση τοῦ ὀρθόδοξου ἐπισκοποκεντρισμοῦ ὅπου ὁ προσωποκεντρισμὸς τῆς θεολογίας ἐνσαρκώνεται στὴν ἐκκλησιολογία ὡς ἐπισκοποκεντρισμὸς καὶ ὄχι ὡς ἐπισκοποκρατία ἔτσι ὥστε νὰ διασώζεται ἡ διαλεκτικὴ ἐνότητα τοῦ «ένός» καὶ τῶν «πολλῶν» ἢ τῆς Κεφαλῆς καὶ τοῦ Σώματος στὴν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

3. Ἡ συνοδικότητα εἶναι ἡ ἔμπρακτη εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐμβίωση τοῦ ἐπισκοποκεντρισμοῦ καὶ τὴν ἀποτροπὴ τόσο τοῦ ἐπισκοποκρατικοῦ παπισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ λαϊκίζοντος πρεσβυτεριανισμοῦ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι κάθε ἐκτροπὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου σημαδεύτηκε ἀπὸ τὴν συρρίκνωση τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ μὲ πολυποικίλους τρόπους.

Ἡ βαναρική πολιτειοκρατία κατασκεύασε ἐμπερίστατη ὀλιγομελὴ σύνοδο ἀπολύτως ἐλεγχόμενη ἀπὸ τὴν πολιτεία διαμέσου τοῦ λεγομένου βασιλικοῦ ἢ κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου, δηλαδή λαϊκοῦ ἀτόμου συγκεκριμένης παραταξιακῆς τοποθέτησης, ἀρεστοῦ στὴν ἐκάστοτε κυβέρνηση ποὺ δροῦσε ἐντὸς τῆς συνό-

δου ως πολιτειακός επίτηρητής στα ἐκκλησιαστικά πράγματα. Ἡ λεγομένη «ἀριστίνδην σύνοδος» τῆς ἑλλαδικῆς ἑπταετίας εἶναι ἓνα ἀκόμα σχετικά πρόσφατο καὶ χαρακτηρισμὸ παράδειγμα πολιτικῆς χειραγώγησης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ κάθε ἀναζωογόνηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἐγκαινιάσθηκε, θεμελιώθηκε καὶ δρομολογήθηκε μὲ τὴν διεύρυνση τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, ὅπως ἐπιχειρήθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ τὴν Σύναξη τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα. Ἡ συνοδικότητα ὡς ἔκφραση τοῦ ὀρθόδοξου ἐπισκοποκεντρισμοῦ καὶ ὡς ἐκκλησιολογικὴ προέκταση τοῦ προσωποκεντρισμοῦ πραγματώνει τὴν διαλεκτικὴ ἐνότητα τοῦ «ἐνός» καὶ τῶν «πολλῶν» ἢ τῆς Κεφαλῆς καὶ τοῦ Σώματος σὲ ἐπίπεδο ἡγεσίας καὶ σὲ κλίμακα ὄντως οἰκουμενικῆ.

III.

Ἰδεολογικὲς Συνέπειες

Ἡ σύνοδος εἶναι ἡ δημοκρατία μέσα στὴν ἐκκλησία πρὶν ἀπὸ τὴν δημοκρατία. Θὰ ἰσχυριζόμασταν καταφεύγοντας σὲ μία κάποια ξενόγλωσση διατύπωση ὅτι ἡ συνοδικότητα στὴν ἐκκλησία εἶναι ἡ δημοκρατία *avant la lettre* («πρὶν ἀπὸ τὴν λέξη», τὸ πρᾶγμα προτοῦ γεννηθεῖ τὸ ὄνομά του). Ἄν ἡ δημοκρατία ὡς *republique* (*res publica*) εἶναι νεωτερικὸ ἀριστούργημα, τότε ἡ ἐκκλησία ὡς σύνοδος εἶναι προνεωτερικὸ ἐπίτευγμα μεταγράφοντας τὴν προχριστιανικὴ ἀρχαιοελληνικὴ «ἐκκλησία τοῦ δήμου» μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολίτη καὶ ὄχι ὡς ἰδιώτη (ιδιώτης = *idiot* = ἄσχετος, ἀχρεῖος, ἀδαής, ἀνόητος κ.λπ.) σὲ προνεωτερικὴ⁸ χριστιανικὴ ἐκκλησία τοῦ δήμου τοῦ Θεοῦ, ὅπου πρωταγωνιστεῖ τὸ δίδυμο ὁ «λαός» καὶ ὁ Θεός» του. Συμπαραδηλώσεις αὐτοῦ τοῦ γεγονότος μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε στὴν βιβλική, παλαιοδιαθηκικὴ παράδοση τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» καὶ τῆς «συλλογικῆς προσωπικότητας» (*corporate personality*) τοῦ ἑβραϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ στὴν ἱστορικὴ πρωταρχία του. Περαιτέρω ἐπισημάνσεις καὶ συγκρίσεις μεταξὺ ἑλληνικῆς «ἐκκλησίας

8. ΝΗΣΙΩΤΗΣ Ν., *Ὁρθοδοξία, Παράδοση καὶ Ἀνακαίνιση*, Ἀθήνα 2001. Τοῦ ἴδιου, *Ἀπὸ τὴν Ὑπαρξη στὴ Σινύπαρξη*, Ἀθήνα 2004.

του δήμου», έβραϊκού «λαού του Θεού» και χριστιανικής «ἐκκλησίας του Χριστού» αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερης αυτότελους έρευνας μελλοντικών γενεών θεολόγων.

Συνοδικότητα σημαίνει συλλογικότητα⁹ έντος της ἐκκλησίας. Δέν πρόκειται για μαζικότητα, αλλά για κοινωνικότητα και μάλιστα για τήν «κοινωνία τών αγίων», δηλαδή τήν κοινωνία τών προσώπων¹⁰, όπου τό «εἶναι» ὑπάρχει ὡς «κοινωνία» (Being as Communion) και ἡ κοινότητα (Communion) σημαίνεται στην έτερότητα (Otherness). Ἡ καισαρική τομή δημοκρατίας και ὀχλοκρατίας ἢ λαού και λαϊκισμού εἶναι ἡ διαφορὰ κοινωνικότητας και μαζικότητας. Ἡ ἀπρόσωπη συλλογικότητα λέγεται και εἶναι μαζικότητα, ἐνῶ ἡ προσωπική συλλογικότητα εἶναι και φαίνεται ὡς κοινωνικότητα.

Ἡ ἀτομικότητα διαφοροποιεῖται ἀπό τήν προσωπικότητα σέ αὐτό ἀκριβῶς τό σημείο. Κοινός παρονομαστής ἀτόμου και προσώπου εἶναι τό ποσοτικό μέτρο τῆς μονάδας στην ἀνεπανάληπτη ἔκφρασή της. Διαφορετικός ἀριθμητής ἀτόμου και προσώπου εἶναι τό ποιοτικό κριτήριο τῆς σχέσης. Ἄτομο εἶναι ἡ ἄσχετη, αὐτόνομη και αὐθύπαρκτη μονάδα, ἐνῶ πρόσωπο εἶναι ἡ σχετιζόμενη, συνύπαρκτη μονάδα. Στό πρόσωπο εἶναι ἡ έτερότητα πού κάνει τήν ταυτότητα. Ἐτερότητα σημαίνει διαφορετικότητα, δηλαδή προσωπικότητα, ὄντοτητα αὐθύπαρκτη, ἀλλά σχετιζόμενη, μοναδική και ἀνεπανάληπτη, ὡστόσο σέ σχέση πάντα ὑπάρχουσα. Ὡς πρόσωπο ὁ ἄνθρωπος εἶναι μοναδικός χωρίς νά κατανατᾶ μοναχικός, διαθέτει δεσμούς δίχως νά ὑφίσταται δεσμά, βιώνει τόν κύκλο χωρίς νά ὑποτάσσεται στόν κλοιό.

Ἡ συνοδικότητα ὡς ὄντολογική δημοκρατικότητα, ἐάν ἐπιτρέπεται αὐτή ἡ ἀσυνήθης και φαινομενικά καταχρηστική διατύπωση, συρράπτει ζωτικά τήν ἀτομικότητα ὡς προσωπικότητα με τήν κοινωνικότητα ἐκτοπίζοντας τήν μαζικότητα και ἔτσι προσστατεύει τήν δημοκρατία ἀπό τήν ὀχλοκρατία ὅπως ἐπίσης τόν λαό ἀπό τόν λαϊκισμό. Κάθε φορά πού ἡ δημοκρατία ἐκκλησιαστικοποιεῖται, τότε ζωοποιεῖται ὡς συνοδικότητα.

9. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Α., *Ὁ φιλελεύθερος χαρακτήρ, τὸ κατ' ἔξοχὴν γνώρισμα τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1963 (Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 38), τοῦ ἴδιου, *Ὁ δημοκρατικός χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1964 (Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 39), ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ι., *Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος*, 2 τόμοι, Ἀθήναι 1983/1985, ἰδ. τ. Α', σ. 103: «τὸ πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε στή βυζαντινὴ ἐκκλησία ἦταν ἐντελῶς δημοκρατικό», ΦΕΙΔΑΣ Β., *Βυζάντιο*, Ἀθήναι 1997 (4η ἔκδ.), σ. 244-250.

10. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., *Μητροπολίτης Περγάμου, Ὁρθοδοξία και Σύγχρονος Κόσμος*, Λευκωσία 2006.

“Όπου συνοδικότητα, εκεί δημοκρατικότητα! Κάπως έτσι θα συνθηματολογούσαμε την σκέψη μας χάριν συντομίας, αν και κάτι τέτοιο μοιάζει κι είναι όντως ανεπίτρεπτο. Για τεχνικούς, μεθοδολογικούς και παιδαγωγικούς λόγους προσφεύγουμε σε τέτοιες «συνταγογραφήσεις» τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας πραγμάτων, ἐπειδὴ κινούμεθα στὶς συμπληγάδες τῶν πολώσεων καὶ τῶν διλημάτων, ὅπως «ἕνας» καὶ «πολλοί», «κεφαλή» καὶ «σῶμα», «ἀτομικότητα» καὶ «μαζικότητα», «παπισμός» καὶ «πρεσβυτεριανισμός», «συνοδικότητα» καὶ «λαϊκότητα», «κληρικαλισμός» καὶ «λαϊκισμός» ἢ «ἀτομικισμός» καὶ «ὀλοκληρωτισμός», «ἀναρχισμός» καὶ «αὐταρχισμός» κ.λπ.

Συνοδικότητα καὶ λαϊκότητα στὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία εἶναι δύο παράμετροι ποὺ παραπέμπουν σὲ μία πλειάδα ἰδεολογικῶν προβληματισμῶν μὲ αἰχμὴ τοῦ δόρατος τὴν σχέση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ, ὅπου ἐπιβάλλονται μερικὲς ἀφετηριακὲς νύξεις τουλάχιστον.

Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ διαφωτισμὸς διαφέρουν σὲ τρία τουλάχιστον σημεῖα: στὸν τόπο, τὸν τρόπο καὶ τὸν χρόνο ἐμφάνισής τους.

1. Ὁ χρόνος τοῦ διαφωτισμοῦ εἶναι ἡ νεωτερικότητα. Προλογίζεται ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση (15ος αἰ.), ἀνδρώνεται στὸν 17ο αἰ. καὶ ἀκμάζει ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. Ἡ Ὁρθοδοξία ἀνήκει χρονολογικὰ στοὺς Μέσους Χρόνους. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι προαναγεννησιακὴ, ἐνῶ ὁ διαφωτισμὸς παραμένει μεταναγεννησιακός. Ὅσο διαφέρουν οἱ Μέσοι Χρόνοι ἀπὸ τοὺς Νέους Χρόνους, ἄλλο τόσο ἀπέχει ἡ Ὁρθοδοξία ἀπὸ τὸν διαφωτισμό.

2. Ὁ *χῶρος* ἐπίσης διαφοροποιεῖ τὰ δύο αὐτὰ μορφώματα. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἀνατολική, ἐνῶ ὁ διαφωτισμὸς παραμένει δυτικὸς. Ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη ἀπὸ τὴν μεσογειακὴ λεκάνη μέχρι τὴν σλαβικὴ ἐνδοχώρα εἶναι τὸ λίκνο τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου. Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ τὰ βρετανικὰ νησιά μέχρι τὶς Ἀλπεις ἀποτελεῖ τὴν ἱστορικὴ κοιτίδα τοῦ διαφωτισμοῦ. Ὅσο ἀπέχει ἡ Ἀνατολή ἀπὸ τὴν Δύση, τόσο διαφέρει ἡ Ὁρθοδοξία ἀπὸ τὸν διαφωτισμό.

3. Ὁ *τρόπος* ζωῆς, δηλαδὴ ὁ πολιτισμὸς, συνιστᾷ τὴν κυριότερη εἰδοποιὸν διαφορὰ τους. Ὁ «πολιτισμὸς τοῦ ἐμεῖς» ἐνσαρκώνεται στὴν Ὁρθοδοξία, ἐνῶ ὁ «πολιτισμὸς τοῦ ἐγὼ» ὑλοποιεῖται στὸν διαφωτισμό. Τὸ ἄτομο καὶ ἡ ἐλευθερία του εἶναι τὰ ἰδανικὰ τοῦ διαφωτιστικοῦ κινήματος. Ἡ κοινότητα καὶ ἡ ἐνότητα συνιστοῦν τὰ ἰδεώδη τῆς Ὁρθοδοξίας.

Οἱ διαφορὲς ὅμως δὲν σημαίνουν πάντοτε πολώσεις, οὔτε οἱ ἀνομοιότητες ὀδηγοῦν ὅπωςδήποτε σὲ διχασμούς. Διαφωτισμὸς καὶ Ὁρθοδοξία ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἀποκλίσεις καὶ συγκλίσεις. Πρόκειται γιὰ δύο ἐτερόκεντρους

κύκλους πού ἐφάπτονται χωρὶς νὰ τέμνονται. Ὑπάρχουν δύο σημεία ἐπαφῆς πού συνιστοῦν τὶς συγκλίσεις τους.

1. Σὲ ἀνθρωπολογικὸ ἐπίπεδο ἡ Ὁρθοδοξία ἀντιστοιχεῖ στὸ συλλογικὸ ἀσυνείδητο τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ ὁ διαφωτισμὸς στὸ συνειδητό του. Ὅσο διαφέρει καὶ σχετίζεται τὸ συνειδητό μὲ τὸ ἀσυνείδητο στὸν ἄνθρωπο, τόσο συσχετίζεται καὶ διαφοροποιεῖται ἡ Ὁρθοδοξία μὲ τὸν διαφωτισμὸ στὸν πολιτισμό. Ὁ ὀρθολογισμὸς τοῦ διαφωτισμοῦ ἐδράζεται στὸ συνειδητό καὶ ὁ ἀποφατισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγκυροβολεῖ στὸ ἀσυνείδητο. Τὸ ἀντίθετο τοῦ ὀρθολογισμοῦ πού λέγεται ἀνορθολογισμὸς δὲν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου. Αὐτὸ πού προσιδιάζει στὴν Ὁρθοδοξία εἶναι ὁ ἀποφατισμὸς, ὁ ὁποῖος σημαίνει τὴν αὐτοκριτικὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὴν μετριοφροσύνη τῆς γνώσης («ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα») καὶ τὴν ταπεινοφροσύνη τῆς λογικῆς («γνώθι σαυτόν»).

2. Σὲ κοινωνιολογικὸ ἐπίπεδο ὁ διαφωτισμὸς διατυπώνεται μὲ τὸν ἀτομικισμὸ καὶ ἡ Ὁρθοδοξία ἐκφράζεται μὲ τὸν κοινωνισμὸ. Τὸ διαφωτιστικὸ ἰδεῶδες παραμένει ἀτομικὸ, ἐνῶ τὸ ὀρθόδοξο ἰδανικὸ εἶναι κοινωνικὸ. Οἱ ἀτομικὲς ἐλευθερίες καὶ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα χρωματίζουν τὸν διαφωτισμὸ ἀναντίρρητα. Ὁ ἀνθρωπισμὸς μεταφράζεται σὲ ἀτομικισμὸ, ὁ ἰδιώτης ἐκλαμβάνεται ὡς ἰδιοκτήτης καὶ ὁ πελάτης τῆς ἀγορᾶς προτυπώνει τὸν πολίτη τῆς κοινωνίας. Ὁ κοινωνισμὸς, δηλαδή ἡ προτεραιότητα τοῦ «κοινοῦ», κοινοτικοῦ, συλλογικοῦ ἔναντι τοῦ «ιδίου», ἰδιωτικοῦ, ἀτομικοῦ, καὶ ὁ ὀλισμός, ὡς ἡ προτίμηση τοῦ «ὄλου» (συνολικοῦ, καθολικοῦ) ἔναντι τοῦ «μέρους», συνιστοῦν τὴν Ὁρθοδοξία, ὅπως ἄλλωστε κάθε παράδοση πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση. Τὸ «κοινό» εἶναι τὸ «καινόν» γιὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Τὸ «καινόν», δηλαδή τὸ καινούριο καὶ τὸ νέο βιώνονται στὸ «κοινό» βίωμα, στὴν κοινότητα. Ἡ ἐκκλησία λέγεται «Σῶμα Χριστοῦ» καὶ «Κοινωνία Ἀγίων», δηλαδή ὀνομάζεται μὲ λέξεις πού δηλώνουν σαφῶς τὸ «κοινό» ὡς «καινόν» στὴν παραδοσιακὴ νοοτροπία.

Διαφωτισμὸς καὶ Ὁρθοδοξία εἶναι δύο ἑτεροχρονισμένα πολιτιστικὰ μεγέθη πού μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ συγχρονισθοῦν. Χρειάζεται νὰ βροῦν τὸ κοινὸ μέλλον τους πέρα ἀπὸ τὸ ἑτερόκλητο παρελθόν τους καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ ἑτερόκεντρο παρόν τους. Ἡ ἰδεολογικὴ «κλειστοφοβία» ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμφοροῦνται μερικοὶ ἐκσυγχρονιστὲς στὸν τόπο μας καὶ τηροῦν ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν Ὁρθοδοξία μὲ τρόπο ἀπόλυτο καὶ ἄκαμπτο, γενικὸ κι ἀδιαφοροποίητο, σχεδὸν προγραμματικὰ καὶ μᾶλλον δογματικὰ, μοιάζει πλέον νὰ εἶναι περιττή. Ἡ ἰδεοληπτικὴ «ἀγοραφοβία» ἀπὸ τὴν ὁποία ὑποφέρουν μερικοὶ νεορθόδοξοι (ἐθνικιστὲς, ζηλωτὲς, φονταμενταλιστὲς) τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου πού ἀναθεματί-

ζουν τόν διαφωτισμό, τόν εὐρωπαϊσμό καὶ τόν ἐκσυγχρονισμό ἀθρώως καὶ συλλήβδην, χωρὶς κρίση καὶ διάκριση, δίχως κριτήρια καὶ διαφοροποιήσεις, ἔχει ἀποδειχθεῖ πιά ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνη. Ὁ γόνιμος δρόμος τοῦ μέλλοντος βρίσκεται στήν διασταύρωση Ὁρθοδοξίας καὶ διαφωτισμοῦ μακριά ἀπὸ φόβους καὶ φοβίες, πέρα ἀπὸ ἐσωστρέφειες καὶ πολώσεις.

Αὐτὸ πὸν κυριαρχεῖ σήμερα εἶναι ἡ *ιδιώτευση*. Ὅ,τι ἀπουσιάζει εἶναι τὸ κοινὸ ὄραμα. Μιλώντας γιὰ «ἰδιωτικὸ ὄραμα» ἐννοοῦμε μίαν ἀντίφαση, ἀφοῦ κάθε ὄραμα εἶναι ὑπερατομικὸ, διαπροσωπικὸ καὶ κοινωνικὸ, συλλογικὸ, ὁμαδικὸ ἢ στήν χειρότερη περίπτωση μαζικὸ.

1. Ἐνα γνώρισμα τῆς πραγματικότητας τῶν ἡμερῶν μας εἶναι ἡ *ἀντικοινωνικότητα*. Στὴν σχέση ἀτόμου-κοινωνίας ἐπικρατεῖ ἀνισορροπία ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ὅρους, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ σύνολο. Ὁ πολίτης ὑπάγεται στὸν πελάτη, ἡ πολιτικὴ ὑποκύπτει στήν οἰκονομία, ἡ δημοκρατία ὑπόκειται στήν ἀγορά. Ὁ ἀτομικισμὸς καθορίζει τὴν πραγματικότητά μας καὶ διαβρώνει τὴν κοινωνικότητα.

2. Ἄλλο γνώρισμα τῶν καιρῶν μας εἶναι ἡ *ἀνορθολογικότητα*, δηλαδή ἡ ἀπόρριψη τοῦ ὀρθολογικοῦ καὶ ἡ προτίμηση τοῦ ἀνορθολογικοῦ. Ὁ Αἰνστάιν ἔκανε τὴν διάγνωσή του: «Σαφήνεια μέσων καὶ ἀσάφεια σκοπῶν χαρακτηρίζουν τὴν ἐποχὴ μας». Ἄλλοι κριτικὸι στοχαστὲς ἀποφάνθηκαν ὅτι οἱ καιροὶ μας συνδυάζουν ὀρθολογικότητα μέσων καὶ ἀνορθολογικότητα σκοπῶν. Γνωρίζουμε «τί» νὰ κάνουμε καὶ «πῶς» νὰ τὸ ἐπιτύχουμε, ἀλλὰ ἀγνοοῦμε «γιατί» τὸ πράττουμε καὶ «γιὰ τί» τὸ προσπαθοῦμε. Ἀπουσιάζουν οἱ σκοποὶ καὶ οἱ στόχοι, ἐνῶ πλεονάζουν τὰ μέσα καὶ οἱ μέθοδοι. Τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ ἡ σημασία τῶν πραγμάτων φαίνεται πῶς μᾶς διαφεύγουν.

Ἡ Ὁρθοδοξία δίνει ἐξετάσεις μέσα στήν ἱστορία. Ἐὰν ἐπιθυμεῖ νὰ περάσει ἐπιτυχῶς μιὰ τέτοια δοκιμασία ἀκόμα σήμερα, πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ σὲ δυὸ βασικὲς ἀπορίες τῶν καιρῶν μας : στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀτόμου-κοινωνίας καὶ στὸ ζήτημα τῶν σχέσεων ἀνθρώπου-φύσης. Μόνον ἔτσι ἡ Ὁρθοδοξία θὰ δείξει ὅτι εἶναι ὀρθοπραξία: δὲν ἀρκεῖται στήν ὀρθή «δόξα» (γνώμη, λατρεία), ἀλλὰ συνεπάγεται τὴν ὀρθὴ πράξη.

1. Στὴν ἀντικοινωνικότητα τοῦ ἀτομικισμοῦ μπορεῖ νὰ προταθεῖ ὁ *προσωποκεντριζμός* («περσοναλισμός», προσωποκρατία) τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς ἄτομο, μοναδικὸ καὶ μοναχικὸ, ἀπελευθερωμένο καὶ ἀπομονωμένο, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς πρόσωπο, κοινωνικὸ καὶ ἱστορικὸ, μὲ δεσμοὺς χωρὶς δεσμὰ καὶ μοναδικότητα χωρὶς μοναχικότητα.

2. Στὸν ἀνορθολογισμό μπορεί νὰ ἀντιπροταθεῖ ὁ ἀποφατισμὸς τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης. Ὁ ὀρθὸς λόγος χρειάζεται γιὰ τὴν γνώση τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ ὅμως δὲν ἀρκεῖ μόνος του. Ἐξίσου ἀπαραίτητη εἶναι ἡ πίστη, δηλαδή ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἐγὼ στὸ ἄλλο. Ἀποφατισμὸς λέγεται ἡ αὐτοκριτική τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ μετριοφροσύνη («ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα») καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη («γνώθι σαυτὸν»).

Δίδυμο θεμέλιο τῆς νεωτερικότητας εἶναι τὸ ἄτομο καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος. Ὅμως ἡ σύγχρονη μετανεωτερικότητα ἀμφισβητεῖ τὰ θεμέλια τοῦ διαφωτισμοῦ. Μὲ τὸν ἀτομικισμό ἐκφυλίζεται ἡ μετανεωτερικότητα σὲ ἀντικοινωνικότητα. Μὲ τὸν ἀνορθολογισμό ναρκοθετεῖ τὸν ὀρθολογισμό.

Αὐτὸ ποῦ χρειάζεται δὲν εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ διαφωτισμοῦ οὔτε ἡ ἀπόρριψη τῆς νεωτερικότητας. Ὁ διαφωτισμὸς χρειάζεται διαφωτισμὸ ἀκόμα περισσότερο, ὄχι ὅμως ποσοτικά, ἀλλὰ ποιοτικά κυρίως. Ὁ ἀτομικισμὸς μπορεί νὰ κοινωνικοποιηθεῖ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ πρόσωπο-κεντρισμοῦ. Ὁ ὀρθολογισμὸς ἐπιδέχεται βελτίωση μὲ τὴν συνδρομὴ τοῦ ἀποφατισμοῦ.

Ὁ διαφωτισμὸς μπορεί καὶ πρέπει νὰ διαφωτισθεῖ. Ὁ ἀτομικισμὸς πρέπει νὰ κοινωνικοποιηθεῖ. Ὁ ὀρθολογισμὸς ὀφείλει νὰ ὀριοθετήσῃ τὸν ἑαυτό του αὐτοκριτικά. Ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ δώσει ἀνθρώπινο πρόσωπο στὴν ἐποχὴ μας. Βέβαια ὑπάρχει πάντα μία κάποια ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν δυνατότητα καὶ στὴν πραγματικότητα.

Ἄν ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι πράγματι σὲ θέση νὰ φέρεῖ σὲ πέρας μία τέτοια ἀποστολή παραμένει ἀνοικτὸ ἐρώτημα. Γιὰ μία καταφατική ἀπάντηση σὲ αὐτὸ ἀπαιτεῖται νὰ συννεργασθοῦμε ὅλοι, πέρα ἀπὸ κοσμοθεωρητικὲς ἐπιλογὲς καὶ προσωπικὲς δεσμεύσεις. Ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος θὰ ἀποδειχθεῖ ἐπωφελὴς σὲ ὅλους, θρήσκους κι ἄθρησκους, ἄπιστους, ὀλιγόπιστους ἢ δύσπιστους συνανθρώπους μας.